

Джерела та література

1. Історія Української РСР: У восьми томах, десяти книгах. — Т. 8, кн. 1. — К.: Наукова думка, 1979. — С. 71.
2. Турченко Ф. Г., Панченко П. П., Тимченко С. М. Новітня історія України (1939 — 2001): Підручник для 11-го кл. загальноосвіт. навч. закл. — Вид. 4-е. — К.: Генеза, 2001. — С. 79.
3. Szczensniak A., Szota W. Droga do nikad. — Warszawa, 1973. — С. 459.
4. Bata A. Bieszczady w ogniu. — Rzeszow, 1987. — С. 215.
5. Поліщук В. Гірка правда. — Донецьк: Донеччина, 1996. — С. 404.
6. Цит. за: Поліщук В. Вказ. тв. — С. 403.
7. Там же. — С. 401.
8. Слово Просвіти. — 2007. — 11-17 січня.

Анотації

Дузь Л. П. Операція “Висла”: в пошуках об’єктивного взгляда на события.

На основе изданий украинских и польских исследователей автор анализирует исторические события послевоенных лет, связанные с переселением украинцев в Польшу и делает вывод о невозможности дать более-менее объективную оценку данным событиям.

Duz L. P. “Visla” operation: searching the objective view on the event.

On the basis of the Ukrainian and Polish researchers’ publications the author analyzes the historical events of the post-war years, connected with the Ukrainian emigration in Poland and states that it is not possible to give more or less objective assessment to these events.

Г. О. Лебедева

ІСТОРІОГРАФІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАГАЛЬНОРОСІЙСЬКИХ ПАРТІЙ ЕСЕРІВ І МЕНШОВИКІВ В УКРАЇНІ (1917–1920 РР.)

Під час Української революції 1917–1920 рр. в Україні активно діяла велика кількість політичних партій різних напрямів — від крайніх правих, буржуазних, до лівих, соціалістичних. Особливим було те, що тут діяли як суто українські національні, так і загальноросійські партії. Важлива роль у політичному житті тогочасної України належала партіям соціалістичної спрямованості.

На початковому етапі Української революції російські есери і меншовики були найбільш чисельними та впливовими серед загальноросійських політичних партій в Україні. Вони брали активну участь у створенні Рад робітничих, солдатських та селянських депутатів і керували діяльністю багатьох з них, активно працювали в міських думах, земствах, громадських організаціях та на протязі усєї революції користувалися необмеженим впливом у профспілках.

Отже, вивчення діяльності загальноросійських політичних партій есерів та меншовиків є актуальним через їх вагомий вплив на розв'язання основних завдань Української революції: державотворчого, робітничого, аграрного та інших соціально-економічних та політичних питань. Доля революції певною мірою залежала від ставлення російських есерів та меншовиків до трьох основних національних держав — Української Народної Республіки доби Центральної Ради, Української Держави Павла Скоропадського та Директорії УНР, а також від взаємовідносин між загальноросійськими та українськими соціалістами.

Історіографію діяльності загальноросійських партій есерів і меншовиків в Україні можна умовно поділити на кілька етапів, які відображають розвиток історіографічного процесу в післяреволюційні, радянські і пострадянські часи. Перший етап охоплює час від початку 1920-х до початку 1930-х рр. Його характерною ознакою є наявність двох напрямків. Перший утворили видатні діячі, лідери українського національно-визвольного руху М. Грушевський, В. Винниченко, Д. Дорошенко, І. Мазепа, П. Христюк, М. Шаповал [1]. В своїх працях вони розкривали хід та логіку революційного процесу 1917–1920 рр. в Україні, висвітлювали діяльність різних українських політичних партій, намагалися з'ясувати основні причини їх історичної поразки і зникнення з політичного життя, надавали інформацію щодо позицій загальноросійських партій есерів та меншовиків в Україні.

Другим був напрямок, розроблений та сформований радянськими істориками. Й. Гермайзе, М. Равич-Черкаський, М. Яворський створили роботи, в котрих багато уваги приділялося історії політичних партій в Україні [2]. В цілому їх зміст зводився до ідеологічного виправдання безкомпромісної боротьби, що вели комуністи проти своїх ідеологічних опонентів. У працях І. Вардіна, С. Діманштейна, Б. Колеснікова, М. Попова. Д. Ер-

де зображувалася “контрреволюційна, антирадянська” діяльність партії меншовиків [3]. Роботи М. Рафеса і А. Хабенського присвячені діяльності Бунду [4]. У працях А. Луначарського, М. Покровського, С. Черномірдики розкривається “неминуха поразка і політичне банкрутство” партії есерів [5].

Другий етап дослідження діяльності есерів та меншовиків тривав з початку 1930 до середини 1950-х рр. У зв’язку з утвердженням в СРСР тоталітарного режиму, диктатури Й. Сталіна, вивчення історії всіх партій, крім більшовицької, було фактично заборонено. Партії меншовиків і есерів були оголошені “дрібнобуржуазними”, “антирадянськими”. У 1930-х–1940-х рр. виходили лише роботи, які віддзеркалювали офіційний сталінський погляд на історію опозиційних політичних партій, котрі вважалися відверто контрреволюційними, тому виправдано знищеними [6].

З другої половини 1950-х до кінця 1980-х рр. тривав третій етап розробки історії російських соціалістичних партій. Під впливом “хрущовської відлиги” почалося більш ґрунтовне вивчення історії різних політичних партій, які діяли на початку ХХ ст. В 1960-х–1970-х рр. вперше з’явилися спеціальні дослідження діяльності есерів і меншовиків у Росії, а у 1980-х рр. були видані узагальнюючі монографії, де знайшла відображення історія основних “непролетарських” партій [7].

Наприкінці 1960-х — на початку 1970-х рр. почалося вивчення історії діяльності політичних партій в Україні [8]. Починаючи з 1980-х років створюються фундаментальні узагальнюючі праці про діяльність українських “дрібнобуржуазних партій” з моменту їх виникнення до політичної загибелі. Це були роботи відомого історика І. Кураса — саме його праці стали основоположними при вивченні історії українських політичних партій [9].

У роботах Р. Ветрова [10] висвітлювалась діяльність меншовиків і есерів в Україні у період Жовтневої революції 1917 р. Монографія з історії меншовизму була єдиною працею з даної проблематики. Дослідник показав розколи, які відбувалися в партії протягом 1917 р., визначив чисельний склад, соціальну базу, на яку спиралися меншовики в Україні.

Вагомий внесок у дослідження політичної історії Росії і України зробили закордонні дослідники [11].

Зауважимо, що посилення адміністративного тиску на істориків у радянські часи значно вплинуло на зниження рівня досліджень. Разом із тим, не слід однозначно оцінювати творчий доробок істориків 1960–1980-х рр., коли було накопичено значний документальний матеріал і розпочато вивчення історії політичних партій України.

Четвертий етап історіографії означеної проблеми розпочався наприкінці 1980-х на початку 1990-х рр. Перебудова та політика гласності призвели до радикальних змін умов розвитку історичної науки, коли були роз'єднані поняття “наука” та “марксизм-ленінізм”. Завдяки цьому значно зріс інтерес вітчизняних фахівців до політичної історії початку ХХ ст., розширилася тематика досліджень. Підсумки радянської історіографії російських соціалістичних партій підбили П. Подболотов та Л. Спірін [12], проте збереження старих методологічних підходів знецінює ретельно зібраний ними фактичний матеріал.

Починаючи з серпня 1991 р. пріоритети досліджень українських істориків кардинально змінилися — після проголошення суверенної України державою зник ідеологічний диктат однієї політичної партії. Ламаючи старі догми та стереотипи, історики з позицій об'єктивності та історизму підходили до висвітлення комплексу проблем, пов'язаних із виникненням, розвитком та історичними наслідками діяльності українських політичних партій [13].

Закордонні дослідники також продовжили свою роботу по систематизації та вивченню діяльності політичних партій меншовиків і есерів [14]. Тематика Української революції та політична історія нашої країни залишаються цікавими для західних дослідників сучасності [15].

На початку 1990-х рр. з'явилися роботи російських вчених, де історія політичних партій розкривається з позицій нової методології [16]. Білоруські вчені також видали узагальнюючу працю з історії політичних партій Росії [17]. Але у всіх цих роботах не приділяється увага діяльності есерів і меншовиків в Україні, їх взаємовідносинам з українськими соціалістами та урядами.

У другій половині 1990-х — на початку 2000-х рр. в Україні з'явилися оригінальні монографії, в яких розкривається історія як українських, так і російських політичних партій [18].

Відомий український історик В. Солдатенко у своїх фунда-

ментальних працях всебічно і об'єктивно дослідив історію та історіографію Української революції [19]. Велику увагу автор приділив діяльності українських політичних партій та їх лідерів, а також розглянув деякі аспекти діяльності загальноросійських партій в Україні.

До узагальнюючих праць з історії Української революції належать роботи В. Верстюка [20] та В. Литвина [21].

Окремо слід відзначити фундаментальне шеститомне дослідження політичної історії України, другим том якого повністю присвячений Українській революції 1917–1920 рр. [22]. Автори В. Солдатенко і В. Верстюк дослідили особливості взаємовідносин українських і загальноросійських політичних партій. У центрі дослідження була діяльність найактивніших українських партій — УПСР та УСДРП, які саме і очолили боротьбу за національне визволення України.

Підводячи загальний підсумок аналізу літератури та визначаючи стан історіографічної розробки теми дослідження, слід визнати суттєвий внесок істориків у вивчення діяльності різних політичних партій під час Української революції. Водночас, не до кінця дослідженою залишається діяльність загальноросійських партій меншовиків, есерів та української партії лівих соціалістів-революціонерів на різних етапах Української революції, історія їх ліквідації більшовиками наприкінці революції, остаточно не з'ясовані взаємовідносини українських і загальноросійських політичних партій соціалістичної спрямованості.

Новітня українська історична наука, що розвивається в умовах демократизму, багатопартійності, плюралізму в суспільно-політичному та духовному житті, надає можливість дати посправжньому об'єктивну оцінку діяльності загальноросійських партій есерів та меншовиків в Україні. Все це у сукупності й обумовило звернення у даній роботі до однієї з важливих сторінок політичної історії України.

Джерела та література

1. Грушевський М. Новий період історії України за роки від 1914 до 1919. — К., 1992; Винниченко В. Відродження нації. Історія української революції. Ч. I–III. — К. — Відень, 1920; Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923. — Т. 1: Доба Центральної Ради. — Ужгород, 1932. — Т. 2: Українська гетьманська держава. 1918. — Ужгород, 1930; Мазепа І. Україна в огні й бурі революції.

- 1917–1921. — Т. 1: Центральна Рада — Гетьманщина — Директорія. — Прага, 1942; Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. 1917–1920 рр. — Т. 1-4. — Прага, 1921, 1922; Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма. — Прага, 1927 та ін.
2. Гермайзе Й. Нариси з історії революційного руху на Україні: У 2 т. — К., 1926. — Т. 1: Революційна українська партія (РУП); Равич-Черкаський М. Історія Коммунистической партії України. — К., 1923; Яворський М. Історія України в стислому нарисі. — Х., 1929.
 3. Вардин И. Партия меньшевиков и русская революция. — М., 1922; Диманштейн С. Кто такие меньшевики. — Х., 1923; Колесников Б. Профессиональное движение и контрреволюция. Очерк из истории профессионального движения на Украине — Х., 1923; Попов Н. Н. Мелкобуржуазные антисоветские партии (шесть лекций). — М., 1924; Эрде Д. Меньшевики. Какие партии были в России. — Х., 1929.
 4. Рафес М. Очерки по истории “Бунда”. — М., 1923; Хабенський А. Єврейські дрібнобуржуазні партії в Українській Центральній Раді // Літопис революції, 1932. — № 3–4.
 5. Луначарский А. Бывшие люди. Очерк истории партии эсеров. — М., 1922; Покровский М. Что установил процесс так называемых “социалистов-революционеров”. — М., 1922; Черномырдик С. Эсеры (партия социалистов-революционеров). — Х., 1925.
 6. Волин М., Попов Н. Очерки истории Коммунистической партии (большевиков) Украины. — Х., 1931; Попов Н. Очерки истории ВКП(б). — М., 1936.
 7. Гусев К. Крах партии левых эсеров. — М., 1963; Його ж. Партия эсеров: от мелкобуржуазного революционизма к контрреволюции. — М., 1975; Рубан Н. Октябрьская революция и крах меньшевизма. — М., 1968; Комин В. Банкротство буржуазных и мелкобуржуазных партий России (начало XX — 1920). — М., 1965; Спириин Л. Классы и партии в Гражданской войне в России (1917–1920). — М., 1968; Його ж. Крушение помещичьих и буржуазных партий в России. — М., 1977; Подболотов П. Крах эсеро-меньшевистской контрреволюции. — Л., 1975; Шестак Ю. Борьба большевистской партии против национализма и оппортунизма Бунда. — М., 1980; Непролетарские партии России. Урок истории. — М. 1984; Басманов М., Гусев К., Полушкина В. Сотрудничество и борьба. — М., 1988; Подболотов П., Спириин Л. Крах меньшевизма в Советской России. — Л., 1988 та ін.
 8. Курас І., Полушкина В. До питання про політичний та організаційний крах українських буржуазно-націоналістичних партій (1917–1920 рр.) // Наукові праці з історії КПРС. — Вип. 22. — К., 1968. — С. 7–19; Гамрецький Ю. Криза дрібнобуржуазних партій на Україні в 1917 р. // Укр. іст. журн. — 1976. — № 12. — С. 74-81; Ветров Р., Корольов Б. Криза меншовицьких організацій

- на Україні в період підготовки більшовиками Жовтневої революції // Укр. іст. журн. — 1979. — № 4. — С. 60-68 та ін.
9. Курас И. Торжество пролетарского интернационализма и крах мелкобуржуазных партий на Украине. — К., 1978; Його ж. Великий Жовтень і крах націоналістичного реформизму на Україні. — К., 1985; Його ж. Повчальний урок історії (Дейно-політичне банкрутство української соціал-демократичної робітничої партії). — К., 1986 та ін.
 10. Ветров Р. Победа Октябрьской революции и банкротство меньшевиков на Украине. — Х., 1983; Його ж. Победа Октябрьской революции и банкротство эсеров на Украине. — Д., 1983.
 11. Бургина А. Социал-демократическая меньшевистская литература: Библиограф. указатель. — Stenford, 1968.; The Mensheviks: From the revolution of 1917 to the Second World War / Ed. by L. Haimson. — Chicago, 1974; Волин С. Меньшевики на Украине (1917-1921) / Ред. Ю. Фельштинский. — Benson, Vermont: Chalidze Publications, 1990; Boris Jury. The Sovietization of the Ukraine, 1917-1923: The Communist doctrine and practice of national self determination. — Edmonton, 1980.
 12. Подболотов П. А., Спирин Л. М. Крах меньшевизма в Советской России. — Л., 1988.
 13. Солдатенко В. До питання про початок громадянської війни на Україні // Укр. іст. журн. — 1991. — № 7. — С. 16-26; Шморгун П. Політичні партії України на початку ХХ століття: соціальний склад, чисельність, типологія // Наукові праці з питання політичної історії. Вип. 172. — К., 1992. — С. 14-25; Ветров Р. О политической гибели меньшевиков на Украине в начале 20-х годов // Политические партии и движения Украины XIX — XX вв. — Д., 1993; Кокін С., Мовчан О. Ліквідація більшовиками правесерівської і меньшевицької опозиції в Україні. 1920-1924 рр. — Історичні зошити. — К., 1994; Реєнт О. Ставлення пролетаріату України до Центральної Ради // Укр. іст. журн. — 1994. — № 4. — С. 3-18; Гусев В. Бунд, Комфарбанд, Євсекції КП(б)У: Місце в політичному житті України (1917-1921). — К., 1996.
 14. Меньшевики после Октябрьской революции: Сборник статей и воспоминаний Б. Николаевского, С. Волина, Г. Аронсона / Ред. Ю. Фельштинский. — Benson, 1990; Хаймсон Л. Меньшевизм и большевизм (1903-1917). Формирование менталитетов и политической культуры. — М., 1994; Верт Н. История Советского государства 1900-1991: Пер. с франц. 2-е изд. — М., 1998.
 15. Процик А. Російський націоналізм і Україна в добу революції й громадянської війни // Укр. іст. журн. — 2002. — № 4. — С. 122-137. та ін.
 16. Волобуев О., Ильяшук Г. Послеоктябрьский меньшевизм // История СССР. — 1991. — № 2; Миллер В. Меньшевики в 1917 г. — М., 1994; Меньшевики в 1917 году: В 3-х т. Т. 1-2. — М., 1994-1995; Т. 3. — М., 1997; Политическая история России в партиях и ли-

- цах. — М., 1993; Политические партии России в контексте её истории. — Ростов-на-Дону, 1998; Политические партии России: история и современность / Под ред. проф. А. Зевелева. — М., 2000. та ін.
17. Октябрь 1917 и судьбы политической оппозиции: В 3 ч. — Гомель, 1993. — Ч. 1: Политические партии России.
 18. Калмакан І., Бриндак О. Виникнення та еволюція національної партійної системи в Україні в ХХ ст. — О., 1997; Ветров Р., Донченко С. Політичні партії України в першій чверті ХХ століття (1900–1925 рр.). — Д.: Дніпродзержинськ, 2001; Донченко С. Ліберальні партії України (1900–1919). — Дніпродзержинськ, 2004; Голуб А. “Передусім бути українцями...” (Міжнародна діяльність Української соціал-демократичної робітничої партії у першій половині ХХ століття). — Д., 2003.
 19. Солдатенко В. Українська революція. Концепція та історіографія (1918–1920). — К., 1999; Його ж. Українська революція: історичний нарис. — К., 1999.
 20. Верстюк В. Українська Центральна Рада: Навчальний посібник. — К., 1997.
 21. Литвин В. Україна: доба війн і революції (1914–1920). — К., 2003.
 22. Політична історія України ХХ століття: У 6 т. / Ред. кол.: І. Курас та ін. — К., 2003. — Т. 2: Революції в Україні: політико-державні моделі та реалії (1917–1920).

Анотації

Лебедева А. А. Историография деятельности общероссийских партий эсеров и меньшевиков в Украине (1917–1920 гг.)

В данной работе автор анализирует научную историческую литературу по истории деятельности общероссийских партий эсеров и меньшевиков в Украине с целью выявления тех аспектов проблемы, которые нуждаются в детальных исследованиях.

Lebedeva A. A. Historiography of the activity of the Russian parties of Esers and Mensheviks in Ukraine (1917-1920).

In present paper the author analyzes scientific historical literature on the history of the activity of the Russian parties of Esers and Mensheviks in Ukraine revealing those aspects of the problem that are to be studied separately.